Яшил қишлоқ

Поэма

Биринчи китоб

ЧЎЛДА

Тонг пайтида,
жимжит,
бепоён
Чўлда учта одам турарди.
Қўллар пешонада соябон,
Узоқларга тикилишарди.

Тўрт томон кенг,
текис,
беҳад дала.
На тоғ бордир ва на оқар сой.

Улар турар;
    бири Умурзоқ,
Бири — райком юборган вакил,
Бири — юмюмалоқ Қоравой.

Мирзатераклардай чўзилиб,
Ерда ётар эди уч соя.
Бу ерларда осмон ва ер чексиз,
Қўнғур чўлга йўқдир ниҳоя.

Бу ерларда қуёш барвақт чиқар,
Тонгдан оқшомгача офтоб.
Қуёш фақат,
    фақат юмаланиб,
Ўтиб кетар мисоли кофток...

Бу ерларнинг тўрт томони уфуқ.
Тўрт томони кўз илғамас чул.
Осмонидан қушлар ўтар толиб,
Тупроғида одам изи йуқ.

Осмонида қушлар ўйин тушмас,
Ҳаммаёқда ёнтоқ, ажриқ, какра...
Оёқ боссанг,
    шўрхак тагларидан
Калтакесак қочади сакраб.

*

Энгашди-ю, бир туп шўрхак ўтни
Юлиб олди ердан Умурзоқ.
Тупроғини ғижимлаб курди,
Илдизига тикилди узоқ.

Чор атрофга аланглашди учов,
Белгилашди арава йўлни.
Турган ерда,
    қўллари блан —
Бўлак-сўлак қилишди чўлни...

Томоки ўрашди йўғон қилиб,
Қоровой Умурзоққа тутди ўт.
Келгуси ишларга,
    шу ернинг ўзида —
Режа тузиб,
    қилишди хомчўт...

Чўлда қатор капа тикилганди,
Қурилганди қозон, сўрилар.
Усталарнинг тешалари тақ-туқ...
Янги иморатлар қурилар.

Сандуқ, қозон-товоқ очиқда,
Тушалганди ерга намат,
    шолча.
Чиғаноқлар осган байталнинг,
Дингилларди олдида тойча.

Оласигир ётар офтобда,
Тўймас эди сиртини ялаб.
Сариғ бузоқ,
Меҳринисанинг
Шолчасини қўйибти ямлаб...

Катта қозонлардан буғ чиқар.
Шўрва қайнар.
юзида сардак.
Қиз чой ташир,
ташиб етказолмас
Одамларнинг ичлари жардак...

Ҳаммаёқда ёнтоқ, ажриқ, какра,
Ҳаммаёқда фақат бўмбуш чўл.
Калтакесак қочарди сакраб,
Қай томонга тушса агар йўл.

Уч оғайни капа томон қайтди,
Уч каллада янога хаёл...
Жунжитар ва лабни кўкартирар,
Ғир-ғир учган тонгдаги шамол.

Кафтдек текис соқов дала ётар,
Қуёш ҳароратида куйиб.
Хаёл олди Умурзоқни йўлда,
Қўли орқасида,
бош қуйи.

Кўз олдига келди Асака.
Мовий осмон, ямяшил дала.
„Чўнтак"даги сойлар,
чархпалаклар,
Далаларда айтилган ялла.

Кейин,
кўз олдига келди слёт,
Умурзоқ сўзлар, унда барча кўз.
Гоҳо уйлаб қолар бир дақиқа,
Гоҳо тошиб келар эди сўз:

„... Уртоқларнинг айтганлари маʼқул,
Мирзачўлга борамиз кўчиб.
Сўзимиз бир!
Бормайдиган йўқ
Бу режанинг захматидан чўчиб!
Аёлларни қолсин, дейди Нормат!
Йўқ!
Боришсин!
Бўлсин бизга ёр.
Бизнинг Асакада йўқ номард!
Игна ўтган ердан ип ҳам ўтар...

Талабгорлар бўлса чиқсин,
мана мен!
Қани, кимнинг келади чоғи!
Ниятимиз холис,
Мақсадимиз шу:
Ўссин, унсин юртнинг тупроғи!

Ўртоқ Юсуповнинг сўзидан сўнг,
Мундоқ, Мирзачўлга қарадим.
Қишлоқларни кўрдим ямяшил,
Пахталарни кўрдим қанорда.
Мактабларни, заводларни кўрдим,
Сувлар лим-лим оқар каналда...“

Сўзлар эди Умурзоқ ҳали,
Бўлмаганди гаплари тамом.
Президиумдан турди
Райком секретари
Аста юрди минбарга томон.
Ҳамма жимжит, қулоқ тутарди —
Райком секретарин сўзига.
Келиб, Умурзоқнинг кифтига қоқди,
Кейин боқди унинг юзига.

„... Йигит,
боргил,
Мирзачўлга боргил!
Сўзи шундай сенга элингнинг!
Солдат камарингни бўшатма,
Маҳкам, сиқиб боғла белингни!

Битта қишлоқ қолдир,
Кўмкўк қишлоқ
Элу юртинг бўлар сендан шод.
Шаҳар қилиб олар ўзлари —
Орқамизда қолажак авлод.

Мирзачўлни обод қиламиз,
Обод қилинг, деди Сталин.
Сен блан мен ҳал қиламиз энди,
Узоқ асрларнинг истагин!

Мирзачўлда пахта экамиз,
Хўш, Умурзоқ,
Не дейсан, ука?
Бориб, қақраб ётган Мирзачўлда,
Яратамиз „янги Асака!“...
Ниятимиз холис
Мақсадимиз битта,
Шундай халқмизнинг тилаги
Хат ёзамиз ўртоқ Сталинга,
Слёт мундай қарор қилади!“

Кўз олдидан ўтди бир нафасда,
Слёт,
колхоз,
Асака...
Бари.
Назарида, елкасига қоқиб,
қараб турар,
Ҳамон ўша Райком секретари!

Умурзоқнинг қўли орқасида,
Салмоқ блан ташларди қадам,
Боши қуйи,
очиқ ёқаси-да,
Бўш боғланган жанг камари ҳам.

Устда ранги кетган гимнастерка,
Бошда қия янги чуст дўппи.
Оёғида солдат этиги,
Жангда кийган, кўргандир кўпни.
Бўйи расо,
　　　　　　қўллари узун,
Қотма,
　　　　чайир,
　　　　　　　пай,
　　　　　　　　　　қорамағиз
Чаккасини ялаб кетган ўқ.
Қоши туташ,
　　　　　　　қуюқ,
　　　　　　　　　　　кулчаюз.
Чизиб қўйилгандек мўйлаби.
Камгап,
　　　　вазмин,
　　　　　　　　　Жиндак хаёлчан
Қараб,
　　　　уқиларди кўзларидан,
Кечагина ўтган улуғ жанг...

Кўкрагида икки қатор лента:
Қизил,
　　　　зангор,
　　　　　　　　кулранг,
　　　　　　　　　　　　ва йул-йул...
Уч бродар капа томон борар,
Орқасидан хомуш боқар чўл.

Ўнг томонда, райком вакили.
Сўлда келар Қоравой семиз.
Ҳамма ёққа ёйилди офтоб,
Тонг шамоли учади ғиз-ғиз.

Қозонлардан кўтарилар буғ,
Биқ-биқ қайнаб ётарди шўрва.
Ошпаз хотин енги шимарилган,
Билагида ёмби,
　　　　　　　　　кифригида сурма...

Ариқ очишарди,
　　　　　　　　　　Қатор кетган одам...
Эркак-аёл бари кетмонда.
Болалар чўлни бошга кўтаришар,
От отакам уйнар,
Қулларида сурнай, нирманда.

— Қани, ота, кетмонни беринг,
Жиндак қизиқишай офтобда.
Чўлнинг шабадаси салқин экан,
Жунжиб кетдим қаранг, шу топта...

Сакраб тушди ариққа Умурзоқ.
Чол қўлидан кетмонни олди.
Кафтларига туплаб,
　　　　　　　　　　　ботириб-ботириб,
Қақроқ ерга кетмонни солди...

ЯНГИ УЙ

Уч тонналик, зўр, юк машина —
Борар эди вағиллаб чўлда.
Приллашиб қочар чўл қушлари,
Четга чиқар одамлар йўлдан.

Ортилмишди устига бордон,
Тахта,
        яшчик,
                туника,
                        ёғоч...
Гоҳо, узун йўлда
                    ер бағирлаб,
Учиб ўтар эди қалдирғоч.

Станциядан илон изи каби,
Арава йўл кетган чул томон.
Йўлга сочилганди от гўнги,
Четан аравалардан сомон.

Йўлни кесиб ўтган ариқлар кўп,
Шоҳ босилган букур кўприклар.
Қанча ариқ бўлса ютарди чўл,
Қанча симирмасин қонмас тупроқлар.

Икки томон жимжит,
                    Бўмбўш дала

Саҳро ели учади ғув-ғув...
Хув, олисда чўлни чурт кесиб,
Канал ўтар,
            Канал тўла сув.
Йўл четида қатор симёғочлар,
Қуёш тикда.
            Беҳад дала жим.
Уч-тўрт мантёр йигит,
                    узун йўлда,
Ёғочларга тортар эди сим.
Гоҳ арава ўтар бичан босган,
Ғирчиллайди,
            тортар қўш ҳўкиз.
Ҳўкизларнинг сўлаги оқар,
Йўлда қолар ғилдиракдан из.

*

Уч тонналик, зўр юк машина,
Борар эди вағиллаб чўлда.
Приллашиб учар тўрғайлар,
Четга чиқар одамлар йўлдан.

Ортда қолар қанча кўприклар,
Қанча янги колхоз қишлоқлари.
Юк машина чопар ҳаллослаб,
Уфуқлардан ўтарди нари.

Ҳув, олисда
            гугурт қутисидек —

Елғиз бир уй турар қаққайиб.
Атрофида капалар, ходалар...
Хом ғиштларни қуйилган ёйиб.

Машина тўхтади.
Юк устидан
Сакраб тушди Умурзоқ ерга.
Чанг қоплаган дўпписини қоқди,
Қараб қолди капаларга, элга...
Пайқаб қолди,
ғингиллашиб,
шу пайт —
Учиб ўтди уч-тўрт болари.
Бирдан чувиллашди.
Машинага
Югуришди қишлоқ болалари.

Райком секретари,
кабинадан чиқди,
Сўнг эшикни қарсса ёпди у.
Шофер бўлса,
пачақ челагида,
Машинага олиб келди сув.
Иков бирга,
бўлажак,
кўркам,
Колхоз кўчасида боришар...
Икки томон қатор кетган дарахт,
Қатор уйлар, гўёки шаҳар.

Нарироқда хашаматли, улкан
Ялтиллама клуб ва мактаб.
Райком секретарига барни
Таништирар,
кўрсатар,
махтар.
Ундан нарироққа ферма тушган,
Узун кетган колхоз молхонаси.
Кунга қараб тушган идора,
Тепасида меҳмонхонаси,
. . . .
Булар бари Умурзоқнинг ўйи,
Бир нафаслик хаёлдир фақат...

Иков бирга,
капа томон юрди,
Рупарада янги битган уй.
Усталарнинг тарақ-туруқлари,
Одамларнинг шовқини,
ҳой-ҳуй.
— Ҳорманглар у-ў-ў.
— Саломат, келинг.
— Уй муборак бўлсин, янги уй!
— Қуллиқ ака,
— Балли,
Яшанглар!
Бу уйларда бўлсин шодлик, тўй...

Бирин-кетин барча уйга кирди.
Уй ичи лиқ тўлди одамга.
Умурзоқчи,
терисига сиғмас,
Сиғмас эди гуё оламга.

Усталарнинг белбоғида теша.
Йигитларнинг қўли сомон, лой.
Қизлар юзларида андеша,
Лойга ботиб турар Қўшоқвой...

— Балли...
Умурзоқвой биз тайёр!
Қани, нима сўрайсиз, ука.
Ғишт берамиз,
дон ва уруғлиқ,
Истаганча тахта,
туника...
— Яшанг,
Шундоқ бўлсин, муллака...

Уйдан барча ташқарига чиқди,
Аланглашди атрофга жиндак.
Ана, томи ёпилмаган уйлар,
Ёш ниҳоллар чиқармиш куртак.

Тўғри! Ғинғиллашиб ўтиб қолди,
Чўл оралаб қобти болари.

Лойқа ариқларда чўмилишар,
Сув сепишар деҳқон болалари.

Боғишарди капалардан ўтиб,
Орқасига қарар Умурзоқ.
Ҳа, Умурзоқ.
Ана, сен қурган уй!
Сен қургансан ўшани, ўртоқ!

Беҳад, жимжит чўлнинг ўртасида,
Оппоқ бир уй турарди якка.
Атрофида капа, ертўлалар,
У, ҳарёқдан кўринар яққол.

У, ҳарёқдан яққол кўринар,
Тепасида ҳилпирар байроқ.
Бу уй гўё чўлнинг ўртасида,
Кўринади бу уйдан ҳарёқ.

Деворлари оппоқ,
пишиқ ғиштдан,
Тахталари йўнилган силлиқ.
Зерикмаган усталар ишдан,
Деворлари ганчли ва сирлик.
Алоҳида диққат берилмишди:
Шипга, полга, эшик, дарчага.
Унинг қурилиши,
Машаққати,

Иши
Баббаравар тушган барчага.
Бу уй, барчаники.
Бу уйдан
Қурилиш бўйлаб берилар буйруқ.
Бу уйда ҳал булар чўл тақдири,
Ҳали чулда бу каби уй йуқ.

Бу уйда ҳал бўлар чўл тақдири,
Бу уйда тузилар режалар.
Бу уйда Умурзоқ уйлар,
Бу уйда —
Чироғ ўчмас узоқ кечалар.

КАТТА РЎЗҒОР

Қош қорайди, юлдузлар милт-милт...
Далаларда оқшом салкини.
Чигирткалар тинмай чириллар.
Ғарбда лов-лов шафақ ёлқини.

Беқарор ел учади ғиз-ғиз.
Гулханлардан тутун буркади.
Капаларда қозонлар жиз-биз...
Қоврилган гўшт ҳиди анқади.

Овқат чоғи,
кутилмаган пайт,

Чол ўртага ташлади бир сўз.
Меҳриниса жимжит,
Кампир ҳам,
Болалар ҳам,
Умурзоқ ҳам,
Чол оғзига боқди барча кўз;

„Эрта, Асакага жўнайман.
Қариндошларимни соғиндим.
Тушларим ҳам кўп алғоқ-далғоқ...
Яхши эмас,
қолиб кетсам жим.
Қани, сен не дейсан, Умурзоқ?“
„...Менга қолса борманг, дейман фақат!“

Сукут тушди ўртага бирдан,
Меҳриниса артди қўлини.
Умурзоқ олмас кўзини ердан,
Кампир кузатарди чолини.

Мадёр ота ёғлиқ бармоқларин,
Хром махсисига суркади.
Уйқу босди болаларнинг барин. .
Бошга кўрпа тортди, бурканди...

Меҳриниса чой узатди чолға,
Чол ўтирар, қовоғи солиқ.

Гугурт чўпи блан тиш кавлар,
Босиб-босиб чой ичар қуруқ...
Уч кундан сунг,
Ҳечкимга айтмай,
Асакага жўнаб кетди чол.
Ҳечким буни ўйламаган эди,
Ҳечким бундай қилмаган хаёл.

Умурзоқ-чи,
фақат ош маҳалда,
Кампиридан эшитди буни.
Юрак-бағри ёниб кетди бирдан,
Сиғдиролмай қолди қайғуни.
Овқат ўтмай қолди томоғидан,
Бармоқлари сочини титди.
Чопонини елкасига ташлаб,
Қоравойнинг ёнига кетди.
. . . .
Уч кун булди чол кетганига,
Буни чўлда барча эшитди.
Ҳар оғиздан чиқди ҳархил гап,
Умурзоқвой барини ютди.

Уч кун ўтди чолнинг кетганига,
Мана,
уч кун...
Умурзоқ хуноб.

Тонгда Умурзоқнинг ёнига
Нор ота ҳам келди рухсат сураб...
Жавоб ололмади,
Чол ранжиди.
Индамасдан кетди ишига.
Ундан кейин,
Умурзоқ ҳам кетди,
Қарсиллатиб ёпиб эшигин.

Ер бошига етиб боргунича,
Ҳархил ўйлар кезди бошида.
Саломлашди одамлар-ла, лекин
Ичи ёнар,
кулар тошида.

Кўшоқвойнинг ғайратини кўриб,
Ўз-ўзига берарди далда:
„Оғирроқ бўл!
Чида!
Ошиқма!
Ишни асло ўйлама калта!"

Ўн гектарча ерда арпа пишди,
Чайқаларди олтин бошоқлар.
Ўришарди,
Лекин куч етишмас.
Роса қийналарди Қўшоқвой.

Чўлга сочилмишди одамлар,
Ишлашарди яқин-йироқда.
Қўшоқвойнинг звеноси бўлса,
Эртадан кеч эди ўроқда,

Рўзи аравакаш
Човкар байтал блан,
Станцияга қатнарди тинмай,
Уста Нормат доим пойтешада,
Хариларни йўнар эринмай.

Газетадан мухбирлар келар,
Меҳмонларга фурсат тополмас,
Гоҳ, Умурзоқ чаккасини қашлар,
Хаёл суриб қолар бир нафас.

Зеби ранжиб қобти эридан...
Ота булиб қилар насиҳат,
Гоҳ, Райкомга жўнаб қолади.
Уйноқлайди тагида шўх от.

Гоҳ, тутуни чиқар,
куйинар,
Дангасани кетади сука:
„Лайлак боқибмизми совлат учун,
Така булгин, сутинг бўлсин, ука!..“
Бир томонда, оз бўлсада ғуза,
Бир томонда кетар қурилиш.

Эртанги иш учун режа тузар,
Ошиб-тошиб ётар эди иш.

Мана,
унинг уйи,
ака-укалари,
Уникидир чўлда неки бор.
Ташвиши зўр,
улкан оиласи,
Тўй хашами кўп, катта рўзғор.

Бошин қашлар гоҳ чарчаганда,
Гоҳ, вақт булмас бош қашишга ҳам,
„Янги Асака“си эсга тушганда,
Қалбдан учар булса неки ғам...

Жўхорилар униб чиқди ердан,
Ун гектар ер бўлди ямяшил.
Ҳали экинзорлар кўпаяди.
Ҳали, чўлда бу биринчи йил.

Қўшоқ роса ўроқ соларди,
Чаккасидан оқар эди тер.
Икки оғиз
Ҳали гаплашмаган эди,
От чоптириб келди бухгалтер:
— Раззоқ ота қазо қилдилар...
— О, бечора...

Дик ўрнидан турди Умурзоқ,
Бир дақиқа ботди хаёлга.
Кейин, ўйлаб турмай мингашди-ю,
Икки қамчи босди байталга.

Орқасидан, бироз чанг кўтариб
Човкар байтал борарди чўлда.
Умурзоқнинг боши ғовлар эди
Ҳархил ўйлар босарди йўлда.

Чолни дафн этиб уйга қайтди,
Этигини ечди у ётиб.
Эндигина кўзи илинганди,
Кириб қолди капага котиб:

— Туринг, Умурзоқвой. Сизни истаб
Одам келди Райком партиядан!
Кўзларини уқалади,
керишди,
Этигини кийди қайтадан...

ИККИ ЧАҚАЛОҚ

Соат иккиларда,
Кечаси —
Идорага чопиб келди бола.
Янги уйда чироғ ёнар эди,
Идоранинг ичи машала...

Бола халлосларди,
Оғзига
Тили сиғмас,
шошар,
бўғилар.
— Суюнчи беринг,
Суюнчи беринг
Меҳриниса опам туғдилар...
— Нима туғди?
— Ўғил,
мана мундоқ...
(Жинчалоғин кўрсатди бола)
Идорада тўла эди одам,
Бирдан ҳамма кулди баралла.
Ярим тунда,
идорадан чиқиб,
Капа томон кетди Умурзоқ.
Осмон тўла жимир-жимир юлдуз.
Ой тиккага келганди шу чоқ.
Чўл ухлайди тун қучоғида,
Жимжит капалару, овуллар...
Фақат тинмай узоқ-узоқларда,
Салмоқ блан кўппак вовуллар.
Жадал,
шошиб борар Умурзоқ,
Қалби урар —
фарзанд севинчи.

Қалби бундай урмаганди ҳечвақт,
Чунки,
фарзанд кўрди биринчи...

Чўлда одам туғилди.
Биринчи бор
Чўл тинглади „инга-инга“ ни.
Чўл ҳаётни кўрди.
Ҳаёт — гўдак,
Чўлда кўрди ёруғ дун'ёни.
Қатор капалардан бирида,
Ёнар эди милтиллаб чироғ.
Чўл ухларди,
гўдак ҳам ухлар...
Ҳали номсиз икки чақалоқ.

Она аллалайди гўдакни,
Чўлда сокин тебранар бешик.
Чор атрофда жимжит, бўш саҳро,
Йўқдир ҳали кўча ва эшик...

Қатор капалардан бирида,
Ёнар эди милтиллаб чироғ.
Чўл ухларди,
Гўдак ҳам ухлар,
Ҳали, номсиз икки чақалоқ...

ДНЕПР ЖАНГИНИНГ ҚАҲРАМОНИ

— Андешанинг оти қўрқоқми?
Бизларга „йўқ!“ отангизга „ҳа“
Ҳа-ҳа, бизлар ёш боламизми. . .
Гўдак бўлиб қолибмиз, ҳа-ҳа!

Ура кетди пойтешани Нор чол,
Белбоғига уриб пешини.
Енглар шимарилган,
Ва тез-тез, —
Ғижирлатиб қўяр тишини.

Умурзоқнинг чаккасидаги
Томирлари бўлди ўқлсғдай.
Бироз сукутдан сўнг,
Онахоннинг
Челагига солиб берди лой.

Нор отанинг жуда нашаси паст,
Қовоғидан ёғар эди қор...
Ер тагидан чолга қараб қўяр,
Қараб қўяр Умурзоқ гоҳо.

Чумолидек бетиним барча,
Иш бошланиб кетганди тонгдан.
Ғишт ташишар, лой тортишар,
Қоравой семиз ха-халар томдан.

Қаторлашиб қолар пақирлар,
Етказолмай шошар Умурзоқ.
Почалари шимарилган, ихчам,
Лойга ботган эди қўл-оёқ.

Етказолмас,
Қизлар шоширишар,
Қақшаб оғрир, қайишар бели.
Лой сачраган,
Чанг қоплаган,
Кир —
Манглайидан оқарди тери.

Етказолмас,
Қақшаб оғрир бели,
Шоширишар қизлар журттага.
Умурзоқчи, сир бермасди асло,
Бас келмоқчи бўлар турттага...

Аммо,
унинг кўнгли қопқоронғу.
Еришмасди чироғ ёқса ҳам.
Юрагини алам эзар эди.
Юрагини тимдаларди ғам.

Нарироқда,
йўғон харидан —
Теша ажратарди пайраха...

Тақ-тақ урар,
узун тахталарни
Рандаларди Турсунбой тоға.

Кечин уйга қайтди чарчаб, ҳориб,
Қулоғида шанғилларди дўқ:
„Андешанинг оти қўрқоқми?
Отангизга „ҳа“ ю бизларга „йўқ“!..

Уйим-жойим, деб Асакага,
Мад ёр ота кетганди жўнаб...
Чолнинг ўзбошимчалигидан,
Мана, ўн кун Умурзоқ хуноб.

Ўз-ўзига деди:
„Ҳой! Умурзоқ,
Бўлди энди йиғиштир ишни!
Райкомга бор,
де, шундоқ, шундоқ...
Ким қўйибти сенга бош бўлишни!“

Днепр жангини эслади...
Хаёллари учди узоққа.
Тўплар гумбурлади,
автоматлар
Тириллаши урди қулоққа.

...Бир дақиқа жим қолди барча,
Совуқ шамол эсарди ғув-ғув.

Қаторлашиб қолар пақирлар,
Етказолмай шошар Умурзоқ.
Почалари шимарилган, ихчам,
Лойга ботган эди қўл-оёқ.

Етказолмас,
Қизлар шоширишар,
Қақшаб оғрир, қайишар бели.
Лой сачраган,
Чанг қоплаган,
Кир —
Манглайидан оқарди тери.

Етказолмас,
Қақшаб оғрир бели,
Шоширишар қизлар жўрттага.
Умурзоқчи, сир бермасди асло,
Бас келмоқчи бўлар турттага...

Аммо,
унинг кўнгли қопқоронғу.
Ёришмасди чироғ ёқса ҳам.
Юрагини алам эзар эди.
Юрагини тимдаларди ғам.

Нарироқда,
йўғон харидан —
Теша ажратарди пайраха...

Тақ-тақ урар,
узун тахталарни
Рандаларди Турсунбой тоға.

Кечин уйга қайтди чарчаб, ҳориб,
Қулоғида шанғилларди дўқ:
„Андешанинг оти қўрқоқми?
Отангизга „ҳа“ю бизларга „йўқ“!..

Уйим-жойим, деб Асакага,
Мад'ёр ота кетганди жўнаб...
Чолнинг ўзбошимчалигидан,
Мана, ўн кун Умурзоқ хуноб.

Ўз-ўзига деди:
„Ҳой! Умурзоқ,
Бўлди энди йиғиштир ишни!
Райкомга бор,
де, шундоқ, шундоқ...
Ким қўйибти сенга бош булишни!“

Днепр жангини эслади...
Хаёллари учди узоққа.
Тўплар гумбурлади,
автоматлар
Тириллаши урди қулоққа.

...Бир дақиқа жим қолди барча,
Совуқ шамол эсарди ғув-ғув.

Ана, оқар ҳайбатли дар'ё,
Гирдоб урар,
айқирар зўр сув.

Қирғоқларни босган оппоқ қор,
Қор учади мисоли тўзон,
Титратади совуқ изғирин,
Этикда ҳам ачирди товон,
Олисларда гумбурлар тўплар,
Кўтарилар тутун, ўт, тупроқ...
Эшитилар танк шалдираши,
Авжга кирмиш ҳар қурол-яроғ.

— Биз борамиз!
Учта абжир солдат,
Сафдан бироз чиқди олдинга,
Ҳамма бирдан боқди уларга
Қиш шамоли учарди ғув-ғув.
Улар учов —
Петр,
Иван,
Умурзоқ.
Қотиб туришади ҳайкал каби...
Уччови ҳам ҳали жуда ёш.
Сабз урмаган ҳали мўйлаби.

Этик ва шинеллар ечилди,
Қорда турдилар оёқ-яланг.

Жунжитарди совуқ,
Жангчилар —
Бардош бериб турарди аранг.
Сувга яқин бордилар шу чоқ,
Командирга очдилар қучоқ:
„Агар ҳалок бўлсак, оғайнилар,
Коммунист, деб эслангиз бизни!"

Шалоп, шалоп, шалоп.
Шўнғидилар —
Кўмиб кетди тўлқин бир дамда.
Совқотганлар ҳайрат-ла боқди,
Пайдо бўлди ўт ҳар одамда.

Сув юзига чиқди, дам чўкди,
Қалқди,
Лахта-лахта сув ютди,
Чапаевдек қолди ўқ дўлида,
Тўлқин олисларга итқитди...

Қарши ёқдан ҳадеб бетўхтов,
Саваларди ёв пулемёти,
Улар оқар,
Чўкар,
ва сузар...
Сув айқирар,
кўринмас кети.

Қум тўзони каби қор учар,
Титратарди,
Ачийди товон...
Аммо, дук-дук тепарди қалблар,
Ошиқарди зафарга томон.

Улар ўтди. Уларни кўриб
Қизиб кетди барча совқотган...
Ўлимларга тикка боқди улар,
Ўлим йўқдир асло солдатга!

Олисларда гумбурлар тўплар,
Кўтарилар тутун, ўт, тупроқ.
Қор устида турар бўлинма.
Ортда қолган дарʼё ва қирғоқ...

*

Мана,
кўз олдидан бир-бир ўтди,
Днепрда бўлган қонли жанг.
Абжир ўртоқлари,
қурол-яроғ...
Дарʼё ва қир, замбарак ва танк.

Йўқ, Умурзоқ!
Оловларда ёндинг,
Дарʼёларда суздинг ва чўкдинг.

Тупроқларга кетдинг қоришиб,
Гоҳ қон бердинг,
Гоҳо қон тўкдинг.
Тикка бординг ўлим қаршисига,
Тикка боқдинг ўлим юзига.
Тантилигинг қани?
Шундоқ бўлар
Ишонмаса йигит ўзига!..
Чидолмади уйлар таʼнасига,
Ўз-ўзидан бўлди ҳижолат.

Ўз-ўзига деди:
„Коммунистсан,
Коммунистсан! Ўртоқ Умурзоқ!"

Беланчакда ётади ўғил,
Думдумалоқ, луппи, бақалоқ.
Меҳриниса овқат олиб кирди,
Инга, ингалади чақалоқ...

ҚАТОР ТУШГАН УЙЛАР...

Қатор тушган уйлар битиб қолди,
Бирин-кетин ёпилар томи.
Бир хилида кетар эди сувоқ,
Пол қоқилар,
Қуйилар роми...

Бирин-кетин кучиб киришарди,
Камаярди аста капалар.
Мана, идоранинг олдидаги,
Гулхонада учди капалак...

— Отанг келди...
                    деди носни ташлаб,
Идорага кирган Қоравой.
— Хол отани олиб кебти бошлаб,
Чиқ Умурзоқ,
                    чиқиб қара, ҳой!
Жавоб қайтармади,
Умурзоқ жим...
Сукут тушди ўртага шу он,
Ерга боқди,
                    икки чаккасида —
Бўлди икки томири йўғон.

Кейин турди секин ўрнидан,
Бухгалтер ҳам йиғди чўтини.
Умурзоқнинг лабидаги ўчган,
Папиросга тутди ўтини.

*

Асакада
          Ленин колхозида,
Яшар эди улфат тўртта чол.
Мана улар: Мадёр ва Раззоқ,

Нормат тажанг
                    ҳамда букир Хол.
Бир чойнак чой тушгач ўртага,
Суҳбат қизир, ечилар рўё.
Тўртта кекса жуда иноқ эди,
Бир туғишган эдилар гўё.

Бирдан колхоз икки бўлинди-ю,
Ярми кетди Мирзачўлга жўнаб,
Уч чол кетди,
                    Хол ота бўлса,
Якка қолиб бўлди кўп хуноб.

Буни Мадёр ота биларди,
Маълум эди бир-бирининг сири.
Улфат қизимасди, чойхонага
Чиқмай қолса чоллардан бири...
Эскигина қўқонаравадан,
Ерга тушди икки қария.
Ишни ташлаб келган Норота,
Сиғмас эди асло терига.

Қучоқлашди, омонлашди уч чол,
Сўнг, идора томон юришди.
Идорадан чиқиб Умурзоқ,
Келиб чоллар блан кўришди.

— Мана, олиб келдим Холматни ҳам,
Энди боқсак бўлар болари...

Биз олдинроқ чиқдик,
эргага —
Етиб келар кўчи, жўжалари.

Гапирмади,
лекин мийиғида,
Кулиб қўйди Умурзоқ шу дам.
Қатор тушган уйлар ёнидан,
Ўтиб борар бир туда одам.

Уста Нормат нос қовоғин олиб,
Уриб-уриб қоқди кафтига.
Кейин, секин ғамгин назар блан,
Мад'ёр чолнинг боқди аптига:
— Раззоқвой ҳам утди дун'ёдан...

Мад'ёр ота тухтади бирдан,
Ранги девор булиб оқарди.
Кўзларидан олиб кўз ойнакни,
Норга ҳайрат блан боқарди.

— Раҳмат қилсин, мўмин одам эди...

Қоравой семиз сукутни бузди,
Гап бошлади хириллаб яна:
— Сизни энди уйга киргизмаймиз,
Ҳа отахон! Қани „кўрмана“?

— Шунақами, умрини берсин...
Чол хўрсинди, ойнакни тақди.

Қатор тушган уйлар битиб қолди,
Бирин-кетин ёпилар томи.
Бир хилида кетар эди сувоқ.
Пол қоқилар, қуйилар роми.

Бирин-кетин кўчиб киришарди,
Камаярди аста капалар.
Мана,
идоранинг олдидаги
Гулхонада учди капалак...

БЎРОН КЕЧАСИ

Чарчаб келиб, таппа ташлаганча,
Ухлаб қолди Умурзоқ қотиб...
Кроватда ётар чалқанча,
Билагида қопти соати.

Ташқарида шамол гувулларди,
Кўкда юлдузлар йуқ,
қора тун.
Чанг кўтарар эди кучли шамол,
Капаларга урар қанотин.

Чигирткалар чириллаши тинган,
Эшитилмас итлар вовуллаши.
Чақмоқ чақар,
чанг кўтарилар,
Чўлда ҳоким бўрон гувиллаши.

У ётарди уйқу қучоғида,
Тунни бошга қилмишди болиш.
Ечолмабти этигини ҳам,
Билагида соати қолмиш...

У, ётарди роса маза қилиб,
Эл ухларди,
уйғоқ йўқ бирон.
Ташқарида:
чақмоқ,
тўзон,
шамол...
Капаларни силкитар бўрон.

Бўрон капаларни қўзғатарди,
Ўтдек юлиб ташламоқчи бўлар.
Роса тортқиларди кучи етмай,
Чақмоқ чақар,
ғазабга тўлар...

Бирдан тасир-тусир ёмғир келиб —
Капаларни савай бошлади.
Ёмғур,
шамол,
момақалдироқ
Янги элни талай бошлади.

Иссиқ юзга
чодир тепасидан,

Томчи тушди икки мартаба.
У сесканиб кетди,
Кўз очди,
Тебранарди бешикдек капа.

Дик ўрнидан турди,
тимискилаб,
Гугурт ёқди,
уқалаб кўзни.
Шамол дарҳол ўчирди пуфлаб,
Ёқолмади сира фонусни.

Чақалоқ йиғлади. Меҳриниса
Кўкрак берди уйғониб чала.
Ташқарида бўлса, шириллатиб,
Чодирларга қуярди жала...

Кетма-кети бешта гугурт ёқди,
Ёққан они ўчирар шамол,
Жала,
бўрон,
тун...
Умурзоқни,
Ўрадилар, қилдилар қамал.
Оёқлари куйган товуқдек,
Типирчилар,
шошар,
энтикар.

Фонус ёқалмасди гугурт чақиб,
Намат, шолчаларни титкилар.

Кўзларига ҳечким кўринмасди,
Ҳечким блан йуқ эди иши.
Кўз олдида турар,
Ивиб кетаётган
Очиқдаги ўнминг хом ғиши.

Жала кучаярди.
Ғиштлар гўё —
„Тезроқ кел" деб чақирир уни.
Кўз олдида совриларди кукка,
Колхоз мулки ва меҳнат куни.

фонусини ёқди ва бош яланг,
Чиқиб кетди ташқарига у.
Жала қуяр.
Умурзоқ тажанг,
Совуқ шамол учади ғув-ғув...

Бир қўлида шолча ва чодир,
Чўмилгандай бўлди бир зумда
Лойга ботиб,
қоқилиб,
тойиб,
Борар эди зимзиё тунда.

Бироз юргач, қулоғига келди,
Одамларнинг ғовур ғовури.
Чироғларни курди...
Бир нафасда,
У, шалаббо бўлиб ивиди.

У борганда ғиштлар йиғилганди,
Ёпилганди устига чодир.
Ҳамма бўккан,
Куйлакла чиққан
Йигитчалар қалтирар дир-дир...

Бир қўлида фонус, югурарди,
Ха-ха-ларди Вали-чапани.
Мадёр ота булса,
ғишт устига

Ёпиб юборибти чакманини.

Калишининг ичи жиққа сув.
Тўпуғидан лойга ботарди.
Азаматлар, катта-кичик бари,
Чўлнинг захматини тортарди.

— Ухлаб қоппан,
деди Умурзоқ,
У, ҳам ғиштга шолчасини ёйди,
Секин тарқалишди одамлар.
Умурзоқ ҳам қайтди Қоравой-ла
Оғир оғир тушар қадамлар.

Жала қуяр эди, одамлар,
Тупуғидан лойга ботарди.
Азаматлар, эркак-аёл бари,
Чўлнинг захматини тортарди.

МИРЗАЧЎЛДА БОШЛАНДИ КЎКЛАМ...

Бугун биринчи Май,
Қоқ саҳардан
Тарақлади гўс нағоралар,
Карнай-сурнай овозлари тутди,
Майдонларга тўлди болалар.

Карнай-сурнай овозлари тутди,
Яшнаб кетди қишлоқ саҳари.
Аравалар,
отлиқлар,
пиёдалар,
Район марказига оқарди...

Мирзачўлда бошланди кўклам,
Чийиллашар қушлар осмонда.
Қорлар йўқдир қатлам ва қатлам.
Ғайрат қайнар ҳар деҳқон танда...
Каваклардан қурт-қумирсқа чиқди,
Ўрмалади ерда чумоли.
Гоҳо, булут қоплар кўк юзини,
Гоҳ, очилар қуёш жамоли.

Ёш тераклар, толлар кўмкўк бўлди,
Баҳор ўйнар кенг далаларда.
Ана, шарқда офтоб,
ғарбда ёмғур,
Алла қайда „Бўри болаларди“.

Мад'ёр ота тош отди, томда
Қарға яна чақирарди қор.
Зангор кўк юзида туясимон,
Булутларнинг карвони оқар.
Мирзачўлда бошланди кўклам...

Намойишдан кейин, колхозга қайтди,
Бирин-кетин қари-қартанглар.
Умурзоқ қайтмади,
Ана турар,
Остда жийрон тойи жилпонглар...

Отдан тушди учта азамат,
Толга боғлаб қўйилди уч той.
Ўтиришиб „юзта-юзта“ қилишди:
Умурзоқ,
Қўшоқвой,
Қоравой.

....

Баҳор ўйнар кенг далаларда,
Қорлар йўқдир қатлам ва қатлам.
Ҳаммаёққа боқсанг,
ҳаммаёқда

Кўклам,
кўклам,
кўклам,
ва кўклам...

*

Уч биродар қайтди қишлоғига,
Мана узун, илон изи йул.
Атроф жимжит бепоён дала,
Осмон каби ҳадсиз Мирзачўл.

Юк машина ўтар вағиллаб,
Усти тўла тахта ва ёғоч.
Гоҳо, узун йўлда, ер бағирлаб
Учиб ўтар эди қалдирғоч.

Уч той борар дала йўлида,
Дукур-дукур тушар туёқлар.
Юлғун қамчи ўйнар қулларда,
Тойлар сулуғ чайнар, ўйноқлар.

Олисларга боқар Умурзоқ...
Туёқлардан кўтарилар чанг.
Қунғур чўлда кўринар қишлоқ,
Чўлга томган каби яшил ранг.

Бу кўринган улар қишлоғи!
Бирдан дук-дук тепди юраклар...

Ҳали чала...
ҳали кўчаларга,
Соя солмас қатор тераклар.

Ҳали ишлар кўпдир олдинда,
Ҳали қалбда қанча режалар...
Ҳали ишлар кетар ойдинда,
Ухламасдан узоқ кечалар.

Ҳали қанча терлаб-пишуви бор,
Ҳали унинг ишлари чала.
Асакадан кура кўркам бўлар,
Мана, Умурзоқнинг мўлжали...

Йўрға тойда борар Умурзоқ,
Қишлоғига қадалган кўзи.
Бирдан, хотирига келди шу чоқ, —
Райком секретарининг сўзи;

„... Йигит,
боргил,
Мирзачўлга боргил...
Сўзи шундай сенга элингни!
Солдат камарингни бўшатма,
Сиқиб, маҳкам боғла белингни!

Битта қишлоқ қолдир,
кўмкўк қишлоқ...

Мерос бўлар, юрт булади шод,
Шаҳар қилиб олар ўзлари —
Орқамизда қолажак авлод...“

Йўрға тойда борар Умурзоқ,
Қишлоғига тикилган кўзи.
Хотиридан ўтди бир нафасда,
Райком секретарининг сўзи...

Атроф беҳад, уфуққача дала,
Чўлда турар жажжи бир қишлоқ,
Қулларини соябон қилиб,
Отдан тикилади Умурзоқ...
Қўшни колхозлилар,
ўзларича:
„Яшил қишлоқ“ ном қўйиштилар,
Жиндак кайфи блан Умурзоқ,
Тикилар,
тикилар,
тикилар...

АВТОРДАН

Йиллар ўтиб кетди орадан...
Яна Мирзачўлга тушди йўл,
Кўз олдимда Умурзоқ, Қорабой...
Кўз олдимда яшнаётган чўл.

Илон изи йўлда бораман,
Икки томон кенг, колхоз ери.
Узоқ-узоқларға тикиламан,
Урулади юзга тонг ели.

Кўмкўк дарахтларга ўралиб,
Рўпарамда қишлоқ туради,
Сувлар оқар тўлиб, буралиб...
Қушлар кўкда ўйин қуради.

Яшил дарахтларнинг тагида
Кўринади оқариб уйлар.

Сой оқади ер этагида,
Яйловларга ёйилмиш қуйлар.

Колхоз боғи тула мева дарахт,
Оппоқ булиб гуллабти урик.
Илон изи йулда, эртадан кеч,
Грузовой таширади юк.

Илон изи йулда бораман,
Атроф шудгор, колхознинг ери.
Узоқ-узоқларга тикиламан,
Урулади юзга тонг ели.

Сувлар оқар тулиб, буралиб,
Қушлар кукда уйин қуради.
Яшил дарахтларга уралиб,
Рупарамда қишлоқ туради.

Уни, бу атрофда, одамлар —
„Яшил қишлоқ“ деб аташади.
Тикиламан, узоқ тикиламан,
Қараб-қараб куз қамашади.

Булар бари менинг олтин далам,
Булар бари менинг измимда.
Колхозлар, қишлоқлар, заводлар...
Муҳаббати дилим, жисмимда!

Менинг қаҳрамоним, азамат,
Умурзоқнинг достони узун...
Эрта давомини тингла,
Бугун —
Шуйтиб қиссам тугар, азизим.

1948 йил,
Тошкент.